

PROGNOZA SOCIALĂ A ASPIRAȚIILOR DE LOCUIRE

Dorel Abraham

Cercetarea aspirațiilor de locuire în scopul valorificării sociale a rezultatelor investigațiilor din acest domeniu în activitățile de direcționare și proiectare a locuințelor, implică luarea în considerație a cel puțin trei aspecte mai importante: determinarea metodelor și tehnicilor specifice de cercetare (inclusiv identificarea categoriilor de populație purtătoare într-un grad cât mai înalt a elementelor de schimbare în comportamentul de locuire); circumscrierea premiselor sau factorilor care condiționează evoluția locuinței și calitatea acesteia; caracterizarea tendințelor în modul de locuire și traducerea informațiilor în exigențe de performanță sau indicatori utilizabili în politica locuințelor.

Particularități epistemologice ale metodologiei de cercetare

În general, cercetările asupra aspirațiilor de locuire au ca scop fundamentarea socială a adecvării structurii „ofertei” de locuire la caracteristicile „cererii”, atât din punct de vedere cantitativ cât și calitativ. Pentru realizarea unui astfel de scop, este necesară cunoașterea comportamentului populației sub raportul dinamicii evoluției familiilor, utilizării spațiilor de locuit, satisfacției față de anumite soluții structural-funcționale sau socio-arhitecturale precum și a tendințelor ce se conturează în planul aspirațiilor de locuire din perspectiva internalizării/externalizării unor funcțiuni, a exigențelor de confort și dezvoltare a personalității.

Metodele și tehnicile necesare în cercetarea aspirațiilor se integrează, în esență, metodologiei specifice prognozei sociale. În sens restrâns, prognoza socială sau socio-culturală se referă la studiul viitorului unor aspecte care nu intră în mod expres în prognoza științei, tehnicii și dezvoltării economice deși în marea majoritate a prognozelor concrete de acest gen se subliniază importanța pe care o are, în condițiile revoluției tehnico-științifice, factorul social-uman¹. Într-o astfel de accepție, prognoza socială cuprinde studiul viitorului în ceea ce privește dinamica și structura populației, relațiile sociale și instituționale, relațiile între generații, mobilitatea socială, problemele evoluției familiei, aspectele sociale ale comunicației, educației, creației, artei, semioticii, structurilor politice, a conse-

¹ În sens larg, ca o definiție „maximală”, prognoza socială desemnează proiecția sistemelor sociale globale și a condițiilor de existență a individului în cadrul acestor sisteme.

cințelor pe care dezvoltarea economică și științifico-tehnologică le are asupra sistemului social. De altfel, o particularitate a prognozei sociale constă în aceea că se axează pe studiul consecințelor pe care evenimentele care au loc în cadrul sistemului social le au asupra condițiilor de existență ale oamenilor, respectiv asupra calității vieții. Aceasta cu atât mai mult cu cât nu întotdeauna și nu orice progres în domeniul economic sau tehnologic generează efecte pozitive în planul relațiilor sociale și al calității vieții. Or, locuirea constituie un domeniu esențial al calității vieții și relațiilor dintre oameni. De asemenea, un rol important în cadrul prognozei sociale îl au factorii de creație (situație explicabilă prin aceea că sînt vizate direct idealurile umane) precum și dinamica sistemelor de valori sociale în care sînt implicate elemente de natură psihosocială și politică.

În general, metodologia de prognoză aplicabilă altor domenii poate fi utilizată și în prognoza socială, evident nu în afara opțiunilor ce trebuie făcute între tratarea sintetică și morfologică, între analiza explorativă și normativă sau între tratarea intuitivă și cea teoretică. În cadrul combinațiilor dintre aceste opțiuni, pentru prognoza socială se pot alege metodele și tehnicile de studiu care, funcție de domeniul abordat, pot fi: explorative, morfologice, metoda scenariilor, analiza arborilor de relevanță și a arborilor de decizie, metodele de dezvoltare a creativității, tehnicile de evaluare a impactului sau chiar a „impactului impactului”, indicatorii sociali și mai ales metodele de anchetă (dintre care mai des utilizată este metoda Delphi)². În stadiul actual de dezvoltare a științei sociologice, cea mai largă aplicare o au metodele de anchetă și studiul indicatorilor sociali. În cazul aspirațiilor de locuire, metodologia de cercetare vizează mai ales cercetări longitudinale de tip panel, care să preia cumulativ rezultatele anterioare în vederea caracterizării tendințelor în comportamentul de locuire al populației. Rezultatele sînt dublate de regulă de analiza de tip scenariu.

Ținînd seama de astfel de particularități metodologice, în cercetările desfășurate pe această problematică în cadrul Laboratorului de studii și cercetări sociologice, exigențele și aspirațiile de locuire au fost abordate în dinamică, avînd în vedere, în principal, repetarea anchetei după un număr de minimum 3 ani prin respectarea, în esență, a aceluiași dimensiuni și indicatori precum și investigarea unor categorii de populație semnificative și reprezentative pentru mecanismele sociale și individuale de schimbare în sens de progres în sfera modului de locuire³. Astfel, s-a încercat inves-

² Pentru diferite tipologii și descrieri de metode de prognoză, a se vedea: H. Kahn, *World Futures*, in „Science Journal”, IX, 1967; H. Kahn et A. Wiener, *L'an 2000*, Lafont 1968; M. Botez (coord.), *Curs de prognoză*, CIDSP, 1973; J.W. Forrester, *Urban Dynamics*, „The M.I.T. Press”, 1969; P. Apostol, *Viitorul*, București Edit. științifică și enciclopedică, 1977; *Rolul indicatorilor sociali în conducere*, vol. 9 C.D. 8/1978, Acad. „Ștefan Gheorghiu”; B. de Jouvenel, *Progresul în om*, București, Edit. politică, 1983; M. Micklin, *Hand-book of Applied Sociology*, New York, 1981; H. Kahn, *The Coming Boom*, New York, 1982; J. Naisbitt, *Megatrends, Ten New Directions Transforming Our Lives*, Warner Books, 1982.

³ Cercetările de teren asupra dinamicii aspirațiilor de locuire, la care a mai participat un colectiv de cercetători format din: T. Cernescu, C. Nicolau, R. Ioanid, M. Lunca, T. Tone, A. Nistor, D. Pușcașu, s-au desfășurat în orașele București și Buzău (urmînd să continue la Cluj și Constanța) în două etape — 1979/80 și 1983/84, pe eșantioane de populație comparabile cuprinzînd cca. 200 familii precum și 400 de studenți de la diferite facultăți din București. Tehnicile

tigarea unor categorii de populație din mediul urban, cu status cît mai ridicat în ceea ce privește profesia și gradul de pregătire (în principal muncitori ocupați în industrii de vîrf, intelectuali și studenți) de vîrstă relativ tînă, cu un statut familial semnificativ (ponderea revenind familiilor alcătuite din cuplu+minori, care dețin o importanță semnificativă în cadrul tipurilor de familii din România). Prin urmare, în alegerea eșantionului considerat reprezentativ pentru problema analizată s-a plecat de la anumite criterii de diferențiere în cadrul populației studiate (în special sociodemografice) ajungînd la o structură variată de aspirații de locuire în cadrul căroră s-a încercat desprinderea unor exigențe și indicatori cu caracter de tendințe, utilizabili în activitatea de directivare și proiectare în domeniul locuințelor. Interpretarea aspirațiilor și a caracteristicilor modului de locuire are sens numai dacă se realizează în concordanță cu obiectivele sociale ale politicii de locuire și în contextul factorilor care concură la dezvoltarea acestui domeniu social.

Premise și factori ai evoluției locuinței

Aspirațiile de locuire sînt, mai mult sau mai puțin, direct influențate de o serie de factori care condiționează evoluția locuinței cum sînt: dinamica funcțiilor familiei sau gospodăriei, politica de creștere a calității vieții și cadrul legislativ, realizarea și exploatarea construcțiilor, mediul geo-climatic și urbanistic, caracteristicile personale ale fiecărui individ, etc. Reprezentarea modului în care diferiți factori circumseriu și influențează dinamica aspirațiilor de locuire, constituind astfel premisele acestui proces, poate fi redată schematic sub forma figurii nr. 1.

Analiza mecanismelor prin care acționează astfel de factori asupra modului de locuire facilitează relevarea unor concluzii utile pentru cercetarea, proiectarea și sistematizarea locuințelor, activități prin care este influențată nemijlocit evoluția locuinței și calitatea acesteia. Dintre toate aspectele amintite și care condiționează dinamica aspirațiilor și evoluția locuinței mai semnificative, din punct de vedere sociologic pentru prognoza socială în acest domeniu, par a fi problemele legate de dinamica funcțiilor gospodăriei și ale adaptării locuinței la dinamica modului de locuire.

Rezultatele cercetărilor noastre asupra unor astfel de aspecte conduc spre concluzia cristalizării unui mod de locuire sui generis (sau moduri de locuire) în care se îmbină anumite elemente ale modului de locuire tradițional cu cele ale culturii urbane moderne. Nu există încă suficiente elemente pentru a oferi o paradigmă sau model teoretic de descriere a unui astfel de mod de locuire. O caracterizare preliminară a modului de locuire în curs de cristalizare în mediul urban, care se asociază la rîndul său cu

utilizate au fost chestionarul aplicat capului de gospodărie și bugetul de timp aplicat fiecărui membru al familiei în vîrstă de peste 14 ani. În acord cu literatura de specialitate, aspirațiile au fost definite ca dorințe orientate spre obiecte, cuprinzînd o gamă de posibilități, de la dorințele cele mai apropiate pînă la speranțele cele mai îndepărtate. Aspirațiile pot fi realizate în timp devenind „nevoi-obligații” sau sînt posibil de satisfăcut într-un viitor relativ apropiat și devin astfel „nevoi-aspirații”.

modul de viață urban (și acesta în plin proces de schimbare)⁴ poate fi redată mai degrabă prin anumite dihotomii specifice decât prin structuri paradigmatică⁵. Două dintre dihotomiile care pot fi formulate în analiza modului de locuire urban ni se par semnificative pentru tendințele care vor apare în formele de habitat ale viitorului.

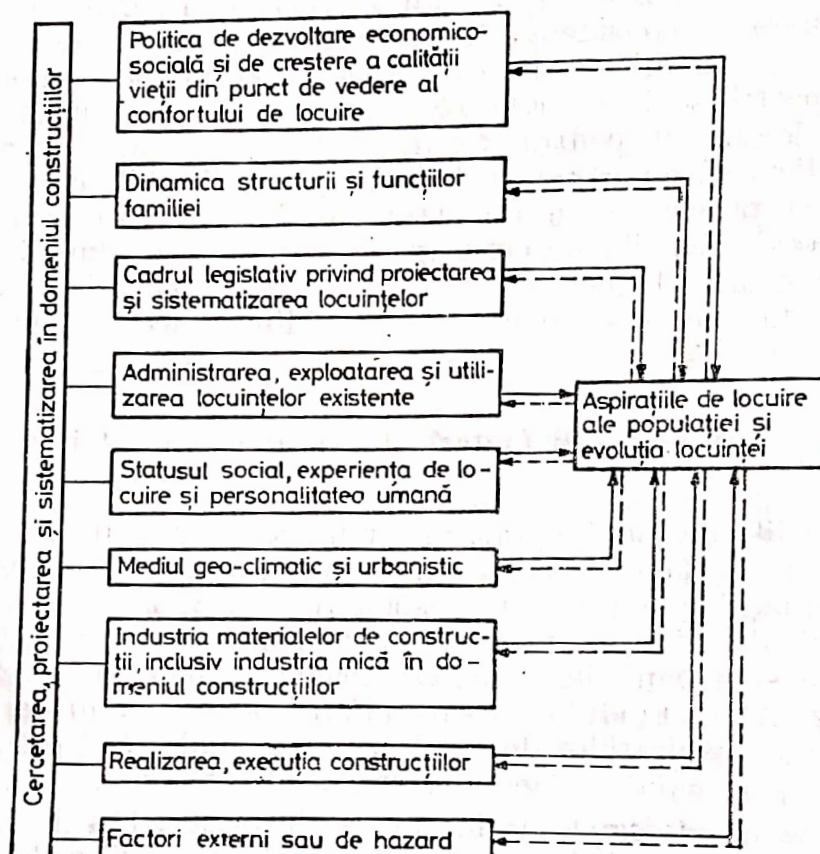

Figura nr. 1

Factori principali care influențează dinamica aspirațiilor de locuire.

Dihotomia dintre relativa uniformizare a locuinței și „personalizarea” acesteia. Pe de o parte, tehnologia modernă a construcțiilor impune de multe ori o adaptare pasivă și relativ omogenă a familiilor la locuința tip. Dacă în perioada preindustrializării construcțiilor, o persoană sau câteva persoane realizau o locuință pentru o familie, imprimând acesteia un caracter specific, propriu experienței, nevoilor și gusturilor membrilor ei, iar, pe măsura generațiilor următoare, forma, mobilarea și echiparea erau modificate, odată cu mediul înconjurător, în funcție de noile necesități, în prezent, adaptabilitatea apartamentelor este sensibil diminuată. Dacă în trecut fiecare locuință avea istoria sa personală, care era în mod normal istoria unei familii (multe case țărănești constituie mărturii ale

⁴ Caracterizarea principalelor dimensiuni ale modului de viață urban în societatea noastră în etapa actuală, inclusiv a unor tendințe în modul de locuire este prezentată succint în studiul *Dimensiuni sociologice ale modului de viață și politica urbană*, D. Abraham, M. Milca, „Viitorul social” nr. 1, 1983.

⁵ Elemente asemănătoare pentru modul de locuire urban, chiar dacă nu sunt exprimate sub forma unor dihotomii, se regăsesc și în literatura de specialitate din alte țări socialiste cum sunt: Cehoslovacia, Ungaria, URSS.

continuității vieții care se desfășura în ele) locuința din mediul urban, în prezent, a încetat într-o măsură considerabilă să fie expresia specifică a omului sau familiei pe care o cazează. Această situație explică, parțial, aspirația spontană (devenită în unele țări o tendință) a unor familii către o reședință „secundară”, într-o regiune „naturală”, care ar permite restabilirea unor relații directe, personale și creatoare cu locuința și realitatea fizică ce o înconjoară. Pe de altă parte, importanța culturală, socială și economică pe care o reprezintă în continuare locuința explică, în esență, tendința care are loc în ultimul timp de *personalizare a locuinței*, observabilă mai ales prin mobilierul stil „retro”, prin echipamentul tehnic modern, electronic în special, precum și prin schimbările funcționale și constructive chiar aduse apartamentelor. Răspunzând prin adaptare unor funcții gospodărești sau de consum și petrecere a timpului liber, are loc o *personalizare a locuinței* în acord cu talentele și exigențele individuale, ceea ce conduce la stiluri de locuire profund particularizate, reflectate în principal în modalitățile de amenajare și utilizare a locuinței.

O dihotomie între externalizarea și internalizarea unor funcții ale gospodăriei sau între îndepărtarea și apropierea dintre consumator și obiect. Pe de o parte, gospodăria a încetat să reprezinte singură statusul persoanei sau familiei. Odată cu adâncirea diviziunii sociale a muncii, funcția productivă a gospodăriei s-a redus tot mai mult prin scoaterea producției în afara gospodăriei. Unitatea originală dintre locul de muncă și locul de rezidență, precum și dintre om și obiectele din locuință se dezintegrează în mare măsură. Astfel, diviziunea muncii produce o anumită alienare a omului de căminul său, atât din punct de vedere spațiotemporal (distanțele fizice devenind tot mai mari) cât și socio-funcțional (gospodăria încetînd de a mai fi singurul factor principal de integrare a diversilor membri ai familiei). În același timp, pe măsură ce nevoile și gusturile persoanelor sînt satisfăcute de producția de serie și de mass-media, durabilitatea relațiilor dintre consumator și obiect se reduce iar coexistența dintre om și lucrurile din casa sa devine tot mai neutră sau, într-o mare măsură, utilitaristă.

Pe de altă parte, în ansamblul relațiilor consumator-obiect, ca și a comunității de interese dintre membrii familiei, locuința și familia rămîn cea mai durabilă relație. Pe lângă faptul că o parte tot mai importantă a activităților din gospodărie sînt orientate spre consum și petrecerea timpului liber, în locuință se păstrează și unele funcții productive cum sînt gătitul, conservarea unor alimente, anumite activități de reparații, etc. Mai mult, dobîndirea locuinței, ca și întemeierea și dezvoltarea familiei, reprezintă un obiectiv fundamental al populației tinere. Între familie și locuință are loc un continuu proces de adaptare reciprocă. Însăși funcția socializatoare a familiei — în special pe linia raporturilor părinți-copii și a unor relații de afectivitate — nu poate fi realizată în afara locuinței și nici substituită.

Desigur că astfel de dihotomii, la care pot fi adăugate și altele, cum sînt cele specifice realizării, în funcție de stadiile ciclului de viață familial, funcțiilor biologice, economice, sociale și spirituale nu explică decît parțial dinamica modului de locuire, care depinde atât de natura și structura locuinței, cât și exigențele economice, sociale și culturale exercitate de mediul exterior locuinței. Chiar și așa, însă, ținînd seama de tendințele (mai mult sau mai puțin contradictorii) amintite, se poate aprecia că,

pe lângă o relativă omogenizare în sfera modului de locuire, determinată de industrializarea și tipizarea construcțiilor de producție și consumul de masă, se structurează stiluri de viață și de locuire diferențiate în raport cu structura socio-demografică a familiei, cu nevoile și aspirațiile diferitelor tipuri de familie sau de gospodărie.

Exigențe de performanță și indicatori sociali pentru locuință

Exigențele de performanță (ca cerințe ale utilizatorilor) și indicatorii sociali pentru locuințe sînt considerate elemente indispensabile în elaborarea politicilor și programelor de locuire deoarece facilitează furnizarea informațiilor cantitative și calitative privind realizarea construcțiilor de locuințe și evaluarea calității acestora. S-a constatat însă că, în ciuda utilității lor dovedite, indicatorii sociali în domeniul locuirii n-au fost suficient studiați și elaborați⁶.

Prin obiectivele sociale ale politicii de locuire se vizează, în esență, satisfacerea exigențelor de locuire ale populației. În mod sintetic, contextul social al locuirii poate fi caracterizat prin relațiile dintre familie și societate în sensul evaluării modului de realizare a funcțiilor biologice, economice, sociale și spirituale ale reproducției omului. Măsurarea interacțiunilor care apar între familie cu exigențele sale de locuire, pe de o parte, și instituțiile sociale sau politica socială, pe de altă parte, în scopul armonizării așteptărilor celor doi termeni, se poate realiza prin indicatorii sociali. În cadrul indicatorilor sociali, cei care se referă la evoluția structurii socio-demografice a familiilor, la experiențele și aspirațiile de locuire dețin, după părerea noastră, un rol central⁷.

Principalele exigențe și aspirații ale populației, așa cum rezultă din cercetările amintite, sînt strîns legate de caracteristicile modului de locuire prezent, fiind relativ bine cunoscut de factorii interesați. Totuși, cîteva categorii de exigențe pe care va trebui să le satisfacă locuința în viitor într-o măsură mai mare decît pînă acum se impun atenției directivei și proiectării în acest domeniu. Astfel de exigențe-aspirații se conturează ca tendințe (unele dintre ele polare) și reflectă complexitatea rolului pe care-l va juca locuința în cadrul modului de viață urban. Dintre aceste exigențe-aspirații, cele prin care se urmărește adaptabilitatea locuinței la structura și dinamica familiei (tipurile de familie cu pondere

⁶ Sesizînd această necesitate, Centrul pentru locuire, construcție și planificare al Națiunilor Unite, Comisiile economice și regionale ale acestui organism consacră fonduri și personal pentru a face să progreseze în toate regiunile experimentarea și adaptarea indicatorilor sociali ai locuințelor, mai ales în țările cu ritmuri lente de realizare, a construcțiilor de locuințe și cu ponderi mari a populației trăind în condiții de supradensitate (situație care afectează mai mult de un sfert din populația mondială). A se vedea în acest sens „Raportul seminarului interne sociale, N. Unies, New York, 19 78 și al Conferinței „2001 : Cadre Urbain de vie et de travail”, Rapports preliminaires”, 2 vol., Paris, 1977.

⁷ Lista tipurilor de indicatori sociali referitori la locuire este mult mai largă cuprinzînd : volumul fondului de locuit, repartitia (densitatea) locuințelor, calitatea locuințelor, modul de ocupare a locuințelor, investițiile în locuință, mediul înconjurător al locuinței, serviciile sociale, recreative, etc. asociate locuinței, servicii educative și locul de muncă, asistența medicală, mediul natural.

semnificativă în volumul total al gospodăriilor fiind în creștere) precum și evoluția aspirațiilor individuale și sociale dețin un loc central. Amintim în acest sens exigențele-aspirații referitoare la posibilitatea de adaptare a spațiului, la sporirea numărului de criterii și a importanței lor în alegerea locuinței, cum sînt: locul de rezidență, spațiile și dotările interioare (unde indicatorii privind de comandarea și suprafața încăperilor, posibilitățile de mobilare și dotare tehnică sînt ierarhizați pe primele locuri), facilitățile exterioare clădirii de locuit (exprimate prin indicatori care reflectă apropierea de servicii sociale, comerciale, spații verzi, etc.), tipurile de clădiri (unde valori mai mari primesc indicatorii care se referă la locuințe unifamiliale, la apartamente în clădiri cu puține etaje sau situate la etajele inferioare ale blocurilor înalte), creșterea confortului de locuire, ș.a.

Asupra modului cum va arăta locuința viitorului care va încerca să răspundă unor astfel de exigențe, încă neierarhizate se poartă nenumărate dezbateri, propunîndu-se tot felul de forme noi de habitat, sub diverse denumiri: „case terase”, „apartamente suspendate”, „locuințe totale”, „case în case”, etc.⁸ Nu este total neglijată nici dorința unor tineri, chiar dacă nu reprezintă o tendință, de a avea o locuință unifamilială, înconjurată de spații verzi sau grădini și cu confortul „tehnicizat” al anului 2000. De altfel, ea și în alte domenii ale vieții sociale, în abordarea modurilor și formelor de habitat nu se pot da rețete universale valabile. Este sugestiv în acest sens răspunsul dat de filozoful C. Noica atunci cînd, aflat parcă din întâmplare la Paris la o conferință privind cadrul urban de viață și de muncă în anul 2001, și-a pus întrebarea despre ce fel de habitat va avea nevoie omul în viitor. Gînditorul pleda pentru casa individuală, pentru locuința colectivă și nonlocuința, pentru mari orașe și nonorașe argumentînd în limbajul său specific că omul are mai multe capete și inimi, că este o ființă umană orchestrată de „izotopi” și de aceea se resimte nevoia de case și pentru omul clasic și pentru omul romantic și pentru omul barocului. Indiferent însă de tipul de soluții oferite, putem presupune că satisfacerea cît mai deplină a exigențelor și aspirațiilor de locuire nu poate fi realizată în aceeași manieră în timp și spațiu, societatea creînd, chiar și acolo unde are loc un proces de omogenizare relativă la nivelul macrosocial, o diversificare continuă în modul de viață și de locuire. Aceasta cu atît mai mult cu cît schimbările înregistrate în modul de locuire sînt, cel mai adesea, mult mai rapide decît transformările survenite în sistemele de valori ale oamenilor. Iată de ce considerăm că răspunsul privind formele de habitat ale viitorului, adecvate aspirațiilor de locuire aflate și ele în dinamică nu poate fi dat decît printr-o cercetare sistematică, de tip interdisciplinar, asupra aspectelor care influențează și condiționează evoluția modului de locuire.

⁸ A se vedea în acest sens „Publications de la Confédération Allemande pour l'Habitat, l'Urbanisme et l'Amenagement du territoire”, Cahier '77, „La ville de nos aspirations” M. Enescu, I. Gheorghie, *Probleme ale arhitecturii contemporane*, București, Edit. Tehnică, 1983